

HÖGSKOLAN
DALARNA

”ANDT på Schemat”

- **Utvärdering av hur ett undervisningsmaterial om alkohol, narkotika, droger och tobak för elever i årskurs 7-9 fungerar i praktiken**

Förord

Den utvärdering av projektet *ANDT på schemat* som redovisas i den här rapporten har genomförts på uppdrag av Länsstyrelsen Dalarna. Projektet genomfördes under höstterminen 2015 för elever i årskurs sju i två kommunala skolor. Syftet med rapporten är att beskriva hur det ANDT-material i form av en lärarhandledning ("ANDT-pärmen") som tagits fram för att användas i skolans undervisning uppfattas fungera samt om och på vilket sätt elevernas kunskaper och attityder till dessa frågor påverkats (se även utvärderingsrapport 1: *Pilotprojektet ANDT på schemat – En satsning för ökad kunskap och minskad ANDT-användning i Dalarna* (Lundgren & von Schantz Lundgren, 2014) för den läsare som ytterligare vill fördjupa sig i denna problematik).

Jag vill i det sammanhanget samtidigt passa på att tacka elever och lärare som lät mig att ta del av era erfarenheter som gjort det möjligt att skriva denna utvärderingsrapport.

Falun i mars 2016

Mats Lundgren

Fil.dr., docent i sociologi och senior professor i pedagogik

Innehållsförteckning

Förord 1

Sammanfattning 3

Introduktion 5

Tolkningsram 6

Några generella pedagogiska utgångspunkter för att tolka och förstå undervisning och lärande 6

Projekt- och grupparbete som arbetsformer 7

Källkritiskt förhållningssätt 7

Multimodala undervisningsverktyg 8

”ANDT-pärmen” 8

Metod 10

Fallet 10

Datainsamling 10

Referensgruppsmöten 10

Elevreflektioner och elevenkät 11

Intervjuer 11

Erfarenheter från tidigare genomförd utvärdering 11

Sammanställning och tolkning av data 11

Resultat 13

Fall 1 (Skola A) 13

Genomförande 13

Elevernas bild av temadagen 15

Erfarenheter att ta med sig in i framtiden 15

Fall 2 (Skola 2) 18

Genomförande 18

Elevernas bild 20

Erfarenheter att ta med sig in i framtiden 24

Diskussion och slutsatser 25

Referenser 28

Bilaga 30

Sammanfattning

Skolan har en lång tradition av att arbeta förebyggande gentemot olika former av droger. ANDT-undervisning kan i en del avseenden vara framgångsrik, samtidigt som det är viktigt att förväntningarna på de resultat som kan uppnås är realistiskt ställda. Lokalt bedrivs projekt för att få in undervisning om ANDT-frågor i skolan. Ett sådant exempel är "ANDT på schemat" som den här rapporten handlar om. Projektet genomfördes under höstterminen 2015 med medverkan av elever i årskurs sju i två kommunala skolor. Syftet med utvärderingen är att ur ett pedagogiskt perspektiv beskriva och tolka på vilka sätt ett kursmaterial om alkohol, narkotika, droger och tobak ("ANDT-pärmen") uppfattades fungera av de lärare och elever som medverkade i projektet. Med utgångspunkt i vad utvärderingsresultatet visar är ett ytterligare syfte att beskriva och diskutera pedagogiskt problematiska aspekter och därmed i förlängningen förhoppningsvis även bidra till uppslag för att utveckla skolans ANDT-undervisning i allmänhet. Utvärderingen bygger på en deskriptiv fallstudie. Insamlingen av data har skett genom att flera datainsamlingsmetoder användes.

Projektet "ANDT på schemat" har initierats av en arbetsgrupp med representanter från Länsstyrelsen Dalarna och Borlänge kommun. Det undervisningsmaterial som arbetsgruppen arbetade fram byggs upp med samma struktur oavsett om temat är alkohol, narkotika, doping och tobak utifrån sju grundläggande frågeställningar. Arbetet är i första hand tänkt att ske ämnesövergripande och att lärarna kan välja att arbeta med ett eller flera av dessa teman samtidigt, liksom välja om de vill arbeta med alla sju frågeställningar eller välja ut några av dessa. Det är således ett flexibelt undervisningsmaterial som kan användas på en rad olika sätt. Förutom de sju frågeställningarna som är i fokus ska undervisningen också utveckla elevernas förmåga att söka information på internet och att träna en källkritisk hållning, liksom att förbättra förmågan att reflektera över egna värderingar och attityder till droger av olika slag.

Enligt de ursprungliga planerna skulle projektet innehålla medverkan av fem skolor. En skola föll bort redan innan projektet startade, senare föll ytterligare en andra skola bort och i ett tredje fall skulle "ANDT-pärmen" användas på ett sätt som skulle göra det svårt att utvärdera resultatet. Med tanke på att det bara var en av de fem ursprungliga skolorna i projektet som kom att genomföra projektet "ANDT-på schemat" pekar det på att det finns organisatoriska svårigheter att hantera. Det visade sig att det även fanns olika förutsättningar på de två skolorna som provade att använda "ANDT-pärmen". En slutsats av detta är att det krävs lång framförhållning i planeringen och att det är rektor som är ansvarig för att skapa nödvändiga förutsättningar, men även att det kan finnas behov av "eldsjälar" som driver denna fråga bland kollegorna och på så sätt skapar ett intresse. En annan slutsats är att det måste finnas tid avsatt för lärare att planera hur undervisningen ska genomföras. Å andra sidan är det kanske inte alltid realistiskt att kunde göra det på det sätt som skulle vara önskvärt genom alla aktiviteter som konkurrerar med varandra om utrymme i skolans vardag. Detta kan ses som ett generellt problem som skolor i gemen har att hantera.

I de två skolor som provade "ANDT-pärmen" verkar det som att lärarna uppfattade innehållet som användbart, vare sig att undervisningen skedde i projektform eller genomfördes som en temadag. Bland de fördelar som nämndes av de lärare som genomförde temadagen var att det

fanns fakta, referenser och litteraturlista samlade på ett sådant sätt som att det underlättade planeringen. Det gör att det samtidigt finns ett stort utrymme för de involverade lärarna att skapa sin egen undervisning utifrån de lokala förutsättningar som råder. I skola B där undervisningen genomfördes i projektform utifrån "ANDT-pärmen" beskrev lärarna detta som ett funderande sätt att arbeta. De nämnde samtidigt brist på tid för att hinna samplanera, men att det samtidigt trots detta gav en möjlighet till pedagogiska samtal. Här finns också ett annat problem i form av att det visade sig svårt att få arbetet i grupp att fungera. Lärarna framhöll å andra sidan den fördel som det innebär att använda filmproduktion som en del av undervisningsprocessen. När elever bearbetar det material de har samlat in och presenterar en film så kan detta ses som en viktig del av elevers lärande. I en digitaliserad värld där eleverna lätt kan hämta information behöver de inte bara lära sig att söka information, de behöver också på olika sätt värdera denna. ANDT-temat verkar väl lämpat för att öva elevernas källkritiska förmåga. En sammanfattande slutsats är att undervisning om alkohol, narkotika, droger och tobak med fördel kan genomföras i projektform. Ett sådant arbetssätt involverar både lärare och elever, vilket även kan ses som att det har potential för att skapa goda relationer mellan elever och lärare och på så sätt även skapa ett bättre arbets klimat i skolan. Vad som samtidigt framstår som ett problem är att det kan vara svårt att implementera undervisning i projektform på bred front i en skolvardag som fortfarande i hög grad styrs av traditionella undervisningsformer och schemalägningsstrukturer.

Introduktion

Skolan har en flera decennier lång tradition av att arbeta förebyggande gentemot olika former av droger (se t.ex. Börjesson & Palmblad, 2013), vilket under årens lopp har följts upp på olika sätt. Ett sådant exempel är en rapport från Skolverket (2103): *Undervisning om alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT) – en praktiktäna litteraturgenomgång en översikt av det aktuella forskningsläget för grund- och gymnasieskolans ANDT-undervisning*. Rapporten visar att ANDT-undervisning i en del avseenden kan vara framgångsrikt, samtidigt som det framhålls att det är viktigt att förväntningarna på de resultat som kan uppnås är realistiskt ställda. Det är emellertid inte självklart hur starkt samband det finns mellan kunskap om alkohol, narkotika, doping och tobak och individers bruk av dessa medel. En medvetenhet om en fara kan t.ex. innebära att den som känner till faran trots det ändå är bered att ta en risk, inte minst därför att hur en individ väljer att agera kan antas även vara beroende av andra faktorer än enbart faktakunskaper. Här spelar attityder och värderingar en viktig roll. Hur dessa skapas är emellertid både komplext och kan vara svårt att påverka bara genom utbildningsinsatser. De försök som har gjorts med olika former av värderingsövningar förefaller i det sammanhanget inte ha haft någon avgörande effekt. I rapporten från Skolverket (2013) pekar man även på att undervisning om ANDT-frågor bör knytas till ett teoretiskt ramverk och innefatta moment som är inriktade mot beteendeförändringar, såväl som undervisning om normer kring dessa frågor samt att undervisningen anpassas till målgruppens ålder och mognad. Där framhålls det även som viktigt att arbeta med elevaktiva pedagogiska metoder. Dessa måste uppfattas som trovärdiga av eleverna för att kunna skapa delaktighet och engagemang. Undervisningen måste också utgå från elevernas frågor och föreställningar, liksom att de vuxna möter eleverna med öppenhet samt med ett aktivt och nyfiket lyssnande. Det gör det samtidigt viktigt att lärare har eller får möjlighet att utveckla adekvata kunskaper, förhållningssätt och undervisningsmetoder, men även att de får tillgång till relevant undervisningsmaterial, så väl som att rektorer förmår skapa nödvändiga organisatoriska förutsättningar för lärares undervisning.

Lokalt bedrivs projekt (se t.ex. Folkhälsomyndigheten, 2016) för att tydligare och mer systematiskt få in undervisning om ANDT-frågor i skolan, men även för att förbättra tillgången till relevant undervisningsmaterial inom detta område. Ett sådant exempel är projektet "ANDT på schemat" som den här rapporten handlar om. Projektet genomfördes under höstterminen 2015 med medverkan av eleverna i årskurs sju i två kommunala skolor. Syftet med utvärderingen är att ur ett pedagogiskt perspektiv beskriva och tolka på vilka sätt ett nyutvecklat och därefter vidareutvecklat kursmaterial om alkohol, narkotika, droger och tobak ("ANDT-pärmen"¹) uppfattades fungera av de lärare och elever som medverkade i projektet. Med utgångspunkt i vad utvärderingsresultatet visar är ett ytterligare syfte att beskriva och pedagogiskt problematisera aspekter och som skulle kunna behöva förändras och därmed i förlängningen förhoppningsvis även bidra till uppslag för att utveckla skolans ANDT-undervisning i allmänhet.

¹ ANDT på schemat – Lärarhandledning. (I fortsättningen benämnd som "ANDT-pärmen") (2015) Länsstyrelsen Dalarna & Borlänge kommun.

Tolkningsram

I den här rapportens tolkningsram, som medvetet gjorts kortfattad, görs en översiktlig genomgång av några pedagogiska aspekter som spelar en central roll i tolkningen och förståelsen av den undervisning om ANDT-frågor som bedrevs inom det studerade projektets ram. Inledningsvis behandlas några grundläggande tankar om undervisning och lärande i ett försök att rama in några centrala aspekter av hur undervisning och lärande sker för att på så sätt ge perspektiv på de komplexa aktiviteter som detta representerar. Tanken i det här fallet är att visa på att det knappast finns några enkla och entydliga svar på hur undervisning kan och bör genomföras för att uppnå optimala effekter och att lärande också innefattar elevers involvering. Därefter beskrivs något om projekt- och grupparbete som arbetsformer och lärarens roll i detta. Temat ANDT i sig, men även det använda undervisningsmaterialet i form av den s.k. ”ANDT-pärmen”, öppnar i hög grad upp för ett sådant arbetssätt. Sedan behandlas kortfattat något om att inta ett källkritiskt förhållningssätt eftersom elever i sin vardag möter stora mängder med mer eller mindre tillförlitlig information på internet, inte minst när det gäller ANDT-temat. Genom den undervisning som bedrivs med stöd av ”ANDT-pärmen” kan det således ge eleverna möjlighet att kunna utveckla sin förmåga att källkritiskt granska den information de kommer i kontakt med via internet. En ytterligare aspekt som den pågående digitaliseringen av skolan öppnar upp för att använda digitala hjälpmedel och på så sätt skapa multimediala lärvärtyg som kan nyttjas av både lärare och elever. Avslutningsvis ges en kort beskrivning av ”ANDT-pärmens” uppbyggnad och bärande idéer.

Några generella pedagogiska utgångspunkter för att tolka och förstå undervisning och lärande²

Den amerikanske filosofen och pedagogen Dewey (se t.ex. 1999) kombinerade teori och praktik på ett fruktbart sätt genom att betona praktiska konsekvenser av att en pedagogisk teori omsätts i handling. Ett exempel på detta är begreppet ”learning by doing”, vilket spelar en central roll i den pedagogiska skolbildning som kommit att benämnas pragmatism, vilken vilar på en kunskapssyn som betonar individens praktiska nytta av utbildning. En viktig utgångspunkt är att kunskap har betydelse för att förbättra en individs livschanser och att utbildning kan betraktas som en levnadsprocess och inte bara en förberedelse för ett framtida liv (se t.ex. Skolverket, 2000). Elevers livsvärld utgör utgångspunkten för deras lärande i form av en ständig reorganisering, utvidgning, fördjupning och förändring av den mening som ett fenomen har för individen (Stensmo, 1994). Lärande kan från dessa utgångspunkter förstås som en socio-kulturell process, d.v.s. lärandet sker situerat, insatt i ett specifikt sammanhang och i en kulturell kontext (Säljö, 2005). Elevers lärande sker som ett resultat av detta till stor del genom interaktion med andra individer, t.ex. med lärare och elever (se t.ex. Strandberg, 2006). I mötet med ny information måste individen också kunna använda sina dittills gjorda erfarenheter och kunskapsuppfattning på det sätt som individen upplever dessa. Vad kunskap är kan t.ex. definieras på följande sätt: ”Kunskap är information som har tolkats, värderats och satts in i ett sammanhang” (Gärdenfors, 2010, s 31). Individen måste således, sett från denna

² Det här avsnittet bygger på tankar som presenterades i utvärderingsrapporten Pilotprojektet ANDT på schemat – En satsning för ökad kunskap och minskad ANDT-användning i Dalarna. (Lundgren, & von Schantz Lundgren, 2014).

utgångspunkt, betraktas som en skapande varelse som konstruerar sin egen kunskap utifrån vad denne erfarit och erfar. Hur denna kunskap kan värderas som en valid och relevant representation av vad som anses vara "sann kunskap", av den som har makt fastslå detta, är däremot en annan och svårhanterad fråga att ge svar på. I skolans värld manifesteras detta bl.a. genom de kriterier som anges i kursplaner. Gärdenfors (2010, s 35) driver tesen är att tillägna sig kunskap inte är det slutliga målet för att bedriva undervisning, utan att det är att "*lära för att förstå*". Den undervisning som skolan erbjuder måste därför handla om att skapa möjligheter för eleverna att "tränga in i de underliggande mönstren och se hur kunskapsområdet hänger samman" (Gärdenfors, 2010, s 36).

Projekt- och grupparbete som arbetsformer

Åberg (2015) skriver att projektarbete och grupparbeten är relativt vanligt förekommande i svenska skolor. En bärande tanke med dessa arbetsmetoder är att eleverna ska utveckla sin förmåga att planera och genomföra ett eget arbete i syfte att utveckla nya kunskaper. Ett projektarbete pågår under en tidsperiod, vanligen uppdelat i ett antal faser som ska underlätta genomförandet, vilka inte nödvändigtvis behöver följas till punkt och pricka, men ändå vara planerat i förväg (se t.ex. Imsen, 2000). Att elever arbetar i projekt bygger på att det är lärarna som planerar arbetet, formulerar instruktioner, ger vägledning, sätter upp mål, ramar in uppgiften och bedömer elevernas arbete. I sin enklaste form genomförs projektarbete i tre faser, introduktion, genomförande och resultatetredovisning, vilket t.ex. kan organiseras genom att eleverna arbetar i grupper med ett bestämt tematiskt innehåll. Det är emellertid en komplicerad process att organisera elevers arbete i grupp på ett funktionellt sätt. Det är inte heller givet att resultatet alltid faller väl ut (se t.ex. Granström, 2003). Åberg (2015) studerade t.ex. hur elever hanterade information som de hämtade från internet och hur de omformulerade och förhöll sig till den information de hade samlat in. Resultatet visade att läraren även i det här sammanhanget spelar en viktig roll genom att ställa frågor för att få eleverna att tänka på andra alternativa sätt, men även för att förebygga att misstag och missförstånd uppstår. Studien visade även att mötet mellan lärare elev är centralt också i projekt- och grupparbeten, inte minst för att ge eleverna möjlighet att stämma av med lärarna om de är "på rätt spår".

Källkritiskt förhållningssätt

I takt med att skolan digitaliseras och eleverna i allt högre utsträckning har tillgång till och använder internet ökar även kraven på deras förmåga att både söka information och samtidigt värdera de källor de använder.

Via Internet finns idag en oerhörd mängd information att hämta. Det mesta kan numera lagras och spridas på nätet: texter, bilder, fotografier, ljud, musik och filmer. Antalet webbsidor (textbaserade dokument) i världen uppskattas idag till väl över miljarden. Om man söker ordet 'religion' i ett vanligt sökverktyg kan man få 650 miljoner webbsidor som svar (vilket faktiskt är en relativt låg summa jämfört med begrepp som 'history' och 'science'...). Det säger sig självt att det inte är alldeles enkelt att hitta det som är relevant i den stora "cyberrymden", men olika typer av sökverktyg utvecklas hela tiden för att ge oss genvägar till relevant information. (Lunds universitet, 2014)

All den omfattande information som finns tillgänglig på internet skapar stora möjligheter, samtidigt som informationen är lättillgänglig kan den i många fall vara svår att kontrollera i fråga om trovärdighet och källors tillförlitlighet. Informationen kan t.ex. innehålla vinklade eller rent falska uppgifter eller på andra sätt vara vilseledande. Diaz (2012) talar, sett mot denna bakgrund, om betydelsen av att eleverna i skolan får lära sig såväl att söka information som att värdera och analysera denna, liksom som att utveckla ett källkritiskt tänkande. Lära-rens roll lyfts även i detta sammanhang fram, liksom att lärare själva måste vara digitalt kompetenta. Här kan skolans undervisning spela en roll genom att elever t.ex. tränas att källkritiskt bedöma information som finns på internet om alkohol, narkotika, doping och tobak så att de kan tillägna sig faktakunskaper, men också för att värdera och bedöma hur trovärdig informationen är.

Multimodala undervisningsverktyg

I takt med att skolan digitaliseras öppnar det också upp för nya pedagogiska möjligheter. Ett exempel är att elever inte bara lätt kan se filmer via internet (t.ex. Youtube), de kan numera även relativt enkelt producera film på egen hand. Film får på så sätt ett allt större inflytande över ungas liv. Eriksson (2014) lyfter fram möjligheten att ta tillvara de kunskaper som unga individer bär på, kunskaper som de kan ha tillägnat sig på sin fritid. När elevers intressen och kunskaper införlivas i skolan, t.ex. att de får skapa filmer med hjälp av digitala medier, kan det även stärka deras aktörskap och skapa en ökad tro på sin egen förmåga att ta till sig nya kunskaper (se t.ex. Forsling, 2011), men även sett mot bakgrund av detta använda nya former för att redovisa vad de lärt sig.

”ANDT-pärmen”

Projektet ”ANDT på schemat” har initierats av en arbetsgrupp med representanter från Länsstyrelsen Dalarna och Borlänge kommun. Resultatet av deras arbete har resulterat i undervisningsmaterial i form av en lärarhandledning. Undervisningsmaterialet byggs upp med samma struktur oavsett om temat är alkohol, narkotika, doping och tobak utifrån sju grundläggande frågeställningar:

1. Hur har bruket av ANDT-produkter sett ut historiskt kontra nutid?
2. Hur påverkar framställningen miljön lokalt och globalt?
3. Hur påverkas närsamhället och individerna där ANDT-produkter produceras?
4. Vad säger lagar och regler om bruk och hantering av ANDT-produkter?
5. Hur marknadsförs ANDT-produkter?
6. Vilka konsekvenser får ANDT-bruk för individen och omgivningen ekonomiskt och socialt?
7. Vad händer i kroppen när du använder ANDT-produkter? (Lärarhandledning, s 5)

Arbetet är i första hand tänkt att ske ämnesövergripande och lärarna kan välja att arbeta med ett eller flera teman samtidigt, liksom välja om de vill arbeta med alla sju frågeställningar eller välja ut några av dessa. Förutom de sju frågeställningarna som är i fokus ska undervisningen också syfta till att utveckla elevernas förmåga att söka information på internet avseende de aktuella temana och att träna sig i att inta en källkritisk hållning. Ett ytterligare syfte

är att eleverna utifrån detta också ska förbättra sin förmåga att reflektera över egna värderingar och attityder.

Inför att genomföra undervisning med utgångspunkt i "ANDT på schemat" ställs läraren eller lärararbetslaget inför följande ställningstaganden:

1. Vilka ämnen ska vara med?
2. Vilket/vilka områden/preparat av ANDT vill läraren/lärararbetslaget jobba med?
3. Hur lång tidsperiod ska arbetet pågå?
4. Hur ska kunskapskraven examineras?
5. Vilken/vilka av de sju huvudfrågorna vill läraren/lärararbetslaget jobba med?
6. Utifrån gjorda val produceras en pedagogisk planering (PP)

Tanken är sedan att undervisningen genomförs som ett projektarbete i följande tre steg:

- Startblock:** Innehåller olika moment som avser att väcka elevens nyfikenhet inom området ANDT, reflektera kring det man redan anser sig veta samt utveckla vad man vill lära sig mer:
- Resan:** Påbörjas när eleven/lärlaget valt vilket tema vilken elev ska arbeta med. Under resan fokuseras informationssökning, kritisk granskning av funnet material samt värderingsövningar:
- Målet:** Elevernas arbeten ska examineras och deras förmågor ska bedömas. Tanken är elevernas källkritiska förmåga och deras uppfattningar om positiva respektive negativa aspekter av att använda ANDT-produkter ska jämföras med vilka kunskaper eleverna gav uttryck för i startblocket:

Metod

Den här utvärderingen bygger på en deskriptiv fallstudie. En sådan kännetecknas av en intensiv, helhetsinriktad beskrivning och analys av en eller flera specifikt definierade enheter (fall) (Merriam, 1994). Fallstudier anses användbara när forskaren på ett grundligt och mångfacetterat sätt (Cohen, Manion & Morrison, 2007) försöker få svar på frågor om varför och på vilket sätt någonting sker (se t.ex. Yin, 2003). Stake (1994) urskiljer tre olika typer av fallstudier: 1) Den intrinsiska fallstudien vars syfte är att lära så mycket som möjligt om ett visst unikt och speciellt fall. 2) Den instrumentella fallstudien syftar till att förstå så mycket som möjligt om ett visst fenomen och 3) Den multipla fallstudien vars mål är att göra jämförelser mellan flera fall. I det här fallet finns ett instrumentellt syfte, det vill säga bidra till ökad förståelse och kunskap om ett visst specifikt fenomen, d.v.s. i det här fallet hur ett undervisningsmaterial uppfattas fungera i praktiken.

Fallet

Fallet består således av hur ett undervisningsmaterial testas i årskurs sju i två kommunala skolor. På den ena skolan (skola A) går de cirka 650 elever fördelade på två stadier; F-6 och 7-9. Skolan har som motto att arbeta med ett inkluderande och mångkulturellt perspektiv med specialpedagogiska förtecken. På skolan går elever ifrån många olika länder och kulturer. På den andra skolan (skola B) går det cirka 230 elever i årskurs 7-9. Skolan har som motto att arbeta med ett gott samarbete med hemmen förmedla kunskaper och färdigheter för fortsatta studier och för livet och att alla är trygga, delaktiga, ansvarskännande och har lust att lära. I det ena fallet genomfördes undervisningen i form av en temadag på temat alkohol (skola A) och i det andra fallet (skola B) genomfördes denna under en tvåveckorsperiod på temat tobak. Enligt de ursprungliga planerna skulle projektet innehålla medverkan av fem skolor. En skola föll bort redan innan projektet startade då skolans rektor meddelade att de inte hade möjlighet att anslå den tid som skulle behövas. Senare föll en andra skola bort genom att de inte kunde komma i gång med projektet på utsatt tid och i ett fall skulle materialet användas på ett sätt som skulle göra det svårt att utvärdera.

Datainsamling

Insamlingen av data har skett genom att flera datainsamlingsmetoder användes så kallad triangulering (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Hur detta rent praktiskt genomfördes beskrivs nedan,

Dokument

Grunddokumentet för den genomförda verksamheten är ett lärarmaterial som finns sammanställt i en pärm: "ANDT på schemat". I denna beskrivs och finns förslag på hur undervisning om ANDT-frågor kan genomföras i praktiken.

Referensgruppsmöten

För att få en bakgrund till projektet och den verksamhet som planerades deltog utvärderaren dels vid ett referensgruppsmöte i början av hösten 2015 och dels vid ett motsvarande möte i

slutet av hösten där de erfarenheter som hade gjorts redovisades. Denna information skapade en fond mot vilket den verksamhet som bedrivs sedan kunde relateras.

Elevreflektioner och elevenkät

I skola A fick eleverna fritt skriva ner sina reflektioner från dagen utifrån följande tre frågeställningar.

- Berätta om en aktivitet/flera aktiviteter som du tycker var bra och motivera varför*
- Finns det någon aktivitet som skulle ha sett annorlunda ut, motivera gärna*
- Skriv ett ord eller en mening som sammanfattar dagens aktiviteter*

Elevernas svar sammanställdes sedan av utvärderaren.

I skola B konstruerade utvärderaren en enkät (bilaga 1) som distribuerade till samtliga elever i årskurs sju. Enkätformuläret innehöll sammanlagt åtta frågor med fasta svarsalternativ och en öppen fråga där eleverna spontant kunde ge uttryck för sina tankar. De fasta enkätfrågorna hade en 10-gradig svarsskala till en rad påståenden om hur projektet genomförts, som sedan i resultatredovisningen omformades till en 3-gradig skala med kategorierna: håller inte alls med, håller delvis samt håller helt och hållet med. Sammanlag besvarade 49 elever enkäten, varav 29 flickor och 20 pojkar.³

Intervjuer

I skola A genomförde en gruppintervju med tre av de lärare som hade planerat och genomfört temadagen. Intervjun dokumenterades genom att den spelades in och skrevs sedan ut i tillämpliga delar. I skola B genomfördes intervjuer med fem lärare i det lärarlag som genomförde projektet. Intervjun dokumenterades genom att utvärderaren skrev minneanteckningar. En lärare som inte hade möjlighet att närvara vid intervjun skrev ner sina erfarenheter som sedan skickades till utvärderaren.

Erfarenheter från tidigare genomförd utvärdering

Utvärderaren hade tidigare genomfört en utvärdering av ett pilotprojekt som genomfördes för att testa det ANDT-material som i en vidareutvecklad form användes i det nu utvärderade projektet (se Lundgren & von Schantz Lundgren, 2014). Dessa erfarenheter har framför allt använts vid tolkningen av resultatet.

Sammanställning och tolkning av data

Sammanställning och tolkning av data har skett genom ett hermeneutiskt tolkningsförfarande (Ödman, 2007), det vill säga att de data som samlats in har sammaställs och kategoriserats och därefter relaterats till det ANDT-material som användes i projektet. Allteftersom insam-

³ Ett enkätformulär lämnades in utan att kön angetts. Detta svar har placerats in som flicka för att undvika att individens identitet skulle kunna röjas om svaret skulle ha redovisats separat i en egen kategori, eller att inte alls räknas med. Här kan det dölja sig en problematik som har att göra med att elevens juridiska identitet inte stämmer med den upplevda könsidentiteten, men det kan också vara en fråga om att eleven glömt att fylla i denna uppgift.

lade data bearbetades växte en bild fram av hur de både delprojekten hade genomförts och vad det hade resulterat i sett i relation till de mål som hade satts upp, vilket sedan presenteras och kommenteras i resultatavsnittet.

Resultat

Resultatet redovisas genom att de båda fallen (Skola A och B) presenteras var och en för sig i fråga om hur undervisningen genomfördes och vilka resultat som uppnåddes på det sätt som de involverade lärarna och eleverna upplevde detta.

Fall 1 (Skola A)

Genomförande

I skola A genomfördes ”ANDT-projektet” som en temadag om alkohol för årskurs sju. Undervisningen var uppbyggd i form av ett stationssystem där eleverna gick till olika aktiviteter uppdelade i 50-minuterspass enligt följande schema (se tabell 1 nedan).

Tabell 1. Schema för temadag om alkohol för årskurs sju.

	Svenska	SO	Bild	Idrott	Ma/NO
8.10-8.25	Gemensam samling i aulan				
8.30-9.20	7a	7e	7d	7c	7b
9.30-10.20	7b	7a	7e	7d	7c
10.30-11.20	7c	7b	7a	7e	7d
11.20-12.20	Lunch	Lunch	Lunch	Lunch	Lunch
12.20-13.10	7d	7c	7b	7a	7e
13.20-14.10	7e	7d	7c	7b	7a

Eftersom ANDT-pärmen består av fyra olika teman och det i det här fallet av tidsmässiga skäl bara var möjligt att genomföra ”ANDT-projektet” som en temadag diskuterade arbetslaget för årskurs sju vilket tema de skulle välja. Deras val av tema föll på alkohol och valdes enligt en av lärarna på följande sätt.

När vi satte och planerade så hade vi en tanke att också föräldrarna får information om alkohol. Vår rektor tyckte först droger, men då vi diskuterade så tyckte vi så är det ju framför allt alkohol som våra elever börjar exponeras för när de går i sjuan, det finns en några som även exponeras för droger men det kommer något senare. (Lärare)

Att det visade sig svårt att kunna genomföra undervisningen på det sätt som anges i ”ANDT-pärmen” som byggs upp runt ett relativt omfattande undervisningsprojekt i tre faser. Att projektet genomfördes på det sätt som skedde på skola A kan ses mot bakgrund av att det är svårt att göra större schemaändringar om terminsplaneringen redan är lagd och om det är en skola med flera paralleller.

Skolan är lite trög, med fasta positioner. Och det är en ganska stor skola i och med att vi har fyra eller fem paralleller. /.../ Om vi ska ändra i schemat någonstans då faller allt. (Lärare)

Generellt sett kom undervisningen ändå att i huvudsak fungera på det sätt som det var planerat.

Dagen flöt på väldigt bra. Jag var med på svenskan och där visade vi en film som handlade om en tjej som pratade om alkohol. Vi tittade på den /.../ och sedan satt de i grupper och hade några frågor som de skulle diskutera. Sedan tog vi det tillsammans i helklassen. (Lärare)

I flera fall var utgångspunkten på motsvarande sätt att ett undervisningspass inleddes med att visa film som eleverna sedan fick diskutera.

Vi hade matte/NO kombinerat /.../. Vi hade ett liknande upplägg, vi tittade också på en film och diskuterade, sedan fick eleverna faktapåståenden, som både var relaterade till NO och biologin och dels statistik, så fick de ta ställning till det två och två om de trodde att det var ett sant eller falskt påstående. Sedan berättade vi om det var sant eller falskt och varför det var det. (Lärare)

Trots att temadagen verkar ha uppfattats som lyckad i flera avseenden så går det ändå att identifiera en del svårigheter. En sådan var att några av lärarna upplevde att de hade behövt mer tid för förberedelser, nu fick det hanteras med stöd av sin undervisningsrutin.

Vi har inte det här tajta arbetslaget där vi är samma lärare och elever. Hade det varit så hade det varit lättare, att t.ex. göra arbetsområden tillsammans. I NO t.ex. har vi eleverna i mixade grupper. Jag har några elever från varje sjuva i min grupp, medan svenskan och engelskan undervisar klassvis. Det försvårar ju tyvärr också. (Lärare)

Ett annat var också att i flera av undervisningspassen hade lärarna varit för optimistiska vad som skulle vara möjligt att hinna med allt som de hade planerat på den tid som stod till förfogande.

När vi planerade var vi kanske lite tidsoptimister, hur mycket vi skulle hinna på de här 50-minuterna. Vi hade två uppgifter som de skulle göra, men vi hann bara en. (Lärare)

De intervjuade lärarna uppger att eleverna verkade som att de förstått syftet med dagen och att de överlag var positiva till hur undervisningen hade genomförts. En av lärarna beskrev det som att: "Jag var positivt överraskad att det var så många som tyckte att dagen hade varit så bra" (Lärare). Andra röster från de intervjuade lärarna var:

Eleverna var väldigt positiva och tyckte att det har varit väldigt kul att diskutera det här momentet och ta ställning till. Vi använde materialet, men tog bort och lade till något påstående. Vi fick filmklippen från pärmen. (Lärare)

Det är ändå flera elever som har refererat till den här dagen och tycker att det var kul att vi gjorde det här. Ska ni inte göra någonting sådant där snart igen? De tyckte att det var kul att få vara med klassen en hel dag och gå runt till olika stationer tyckte de var ett bra upplägg, också lite avbrott från vardagen. (Lärare)

Det hörde jag från åttor och nior att vad orättvis att sjuorna fick ha det här: ”Det är väl mer vi som är större, det är ju större risk att vi börjar röka och dricka än sjuorna”. Så de ville också ha det så det blev en avundsjuka att det bara var riktat till sjuorna. (Lärare)

I det följande avsnittet ges en bild av hur eleverna upplevde temadagen.

Elevernas bild av temadagen

Eleverna fick fritt skriva ner sina reflektioner efter att de genomfört temadagen. Den första frågan som de fick reflektera över var: *”Berätta om en aktivitet/flera aktiviteter som du tycker var bra och motivera varför”*. Nedan följer några exempel på vad eleverna svarade:

- Idrotten för då fick man veta att det är viktigt att inte dricka alkohol när man ska spela match dagen efter
- Jag tyckte idrott och svenskan var bra för man fick lära sig vad alkohol påverkade kroppen och hur man ska stå emot grupptricket

Den andra frågan som de fick reflektera över var: *”Finns det någon aktivitet som skulle ha sett annorlunda ut, motivera gärna.”* Nedan följer några exempel på vad eleverna svarade:

- Jag tycker allt idag var bra! Viktig information. Jag tyckte att sakerna vi gjorde på svenskan och no/ma var bra därför att där fick vi diskutera och faktiskt förstå vad alkohol gör med kroppen och sig själv.
- Allt var bra, fast alla sa samma sak typ.

Den tredje frågan som de fick reflektera över var: *”Skriv ett ord eller en mening som sammanfattar dagens aktiviteter.”* Nedan följer några exempel på vad eleverna svarade:

- Drick inte alkohol det skadar
- Hur farligt alkohol är
- Lärorikt
- KUL

Exempel ovan sammanfattar mycket väl de uppfattningar som eleverna samstämmigt gav uttryck för, d.v.s. de gillade de olika aktiviteterna som de deltog i under temadagen, de tyckte att de hade fått lära sig viktiga saker och många hade fått insikt i att alkohol är en farlig drog.

Erfarenheter att ta med sig in i framtiden

Med tanke på att ”ANDT-pärmen” har ett betydligt mer omfattande innehåll än vad som var möjligt att nyttja under en enskild temadag visade det sig i det här fallet vara användbart genom att det pedagogiska materialet tillhandahåller olika infallsvinklar och perspektiv. På det

aktuella temat alkohol kunde lärarna dels använda materialet på ett sådant sätt som gjorde det direkt riktat mot den enskilde individen och dels till att betrakta alkoholens roll i ett vidare samhällsperspektiv.

Det var många av uppgifterna som vi kunde ha valt, för det är ju en bra bank att använda sig av. Eftersom de andra tog upp mycket på individplanet, alltså för den enskilda eleven, så valde vi på SO-sidan och titta ut över världen och kolla lite mer hur alkohol påverkar produktionen, så vi tog in en film som eleverna fick titta på. Alltså mer ur ett samhällsperspektiv. (Lärare)

Det verkar som att ingen av lärarna direkt hade planerat för att också få in källkritiskt tänkande hos eleverna i sina respektive undervisningspass. Å andra sidan är det ett ämnestema där det är relativt enkelt att komma in på källkritik, inte minst om man som i något fall utgick från en reklamfilm.

I svenskan hade vi en reklamfilm och det är ju att vara kritisk till informationen. Det var ju en tanke. (Lärare)

Andra exempel där källkritik kom in som naturliga inslag kan åskådliggöras genom följande båda exempel.

I SO valde vi en film som just tog upp det här hur olika stora bolag promotar och gör reklam för alkohol på olika sätt och lite grand hur man gör då, källkritiskt och så. (Lärare)

I NO:n när vi hade våra påståenden kom vi in lite grand på det här. Det var någon elev som sade att jag har hört att det är så här. Vi kom in på källkritik även om det var en renodlad källkritikuppgift. (Lärare)

I och med att materialet i ”ANDT-pärmen” upplevdes som väl genomarbetat så menade någon av de intervjuade lärarna att det även fanns delar som skulle kunna användas i den ordinarie undervisningen, liksom och att det inte är nödvändigt att klara av allt på en enda temadag.

Det hade kunnat vara skönt att få arbeta mer med materialet. Det blev lite lösryckt, vi blev ålagda att nu ska vi göra det här och då stoppar vi in det någonstans, som det ofta blir i skolan. Men samtidigt är det lite bökiigt att få ihop det med all den andra planeringen. Även om vi alla på något sätt pratar om alkohol i våra ämnen så tuffar det på, på så sätt, men det blev lite lösryckt. (Lärare)

Trots att undervisningen genomfördes på ett sätt som inte stämde överens på det sätt som ”ANDT-pärmen” är uppbyggd, d.v.s. att undervisningen genomförs i tre faser fördelade över en längre tid, så uppfattades undervisningsmaterialet vara användbart, framför allt för att lärarna kunde hämta tips och idéer därifrån.

Det var väldigt bra att ha som idébank och tips på hur man kan göra och så ändrade och lade till och tog bort. Det är jättebra bas att starta igång med, något gemensamt att utgå

ifrån när vi skulle planera. Vi som har biologi läser ju om alkohol och där kommer vi också in lite på det här med värderingsövningar. Vi kommer att repetera det här med de som går i åttan. (Lärare)

Det faller inte bara på lärarnas lott att genomföra undervisning på det sätt som ”ANDT-pärmen” öppnar upp för, det finns också en del komplicerade planeringsfrågor där ansvaret ligger på skolans ledning, ytterst på rektor.

Om vi backar tillbaka så var det ju vanligare förr att man hade tematid utlagd en gång i veckan. Det hade ju varit perfekt att kunna ta ett sådant här område och kanske ha fyra gånger under fyra veckor. /.../ Det är organisatoriskt hur man ska driva ett sådant här projekt. (Lärare)

Sammanfattningsvis kan sägas att på de sätt som ANDT-undervisningen genomfördes i det här fallet påminner det i huvudsak om det sätt som en temadag i skolan vanligen kan organiseras. Att det fanns ett specifikt undervisningsmaterial är kanske inte heller särskilt unikt. Sett från dessa utgångspunkter är det svårt att utifrån temadagen i skola A att dra några egentliga slutsatser om hur ”ANDT-pärmen” funderar som undervisningsmaterial och pedagogiskt stöd, utöver att det fanns många goda exempel och uppslag att hämta från denna, liksom vilken effekt det har på elevernas kunskaper om alkohol och påverkan på deras attityder till alkohol, även om både lärare och elever verkade nöjda med hur temadagen hade genomförts.

Fall 2 (Skola 2)

Genomförande

”ANDT på schemat” vid skola B genomfördes som ett projektarbete som innehöll både traditionella lektioner och grupparbete. Undervisningen genomfördes under två veckor av ett arbetslag tillsammans med elever i tre klasser i årskurs sju. De lärare som ingick representerade följande ämnen: no, so, sv, ma, bild och idrott, varav en del av dessa hade mer tid i projektet än andra. Lärarna i slöjd och musik medverkade genom att hjälpa eleverna med rekvisita och musikval till inspelningen av de filmer som eleverna skulle producera som en del av undervisningen. Eleverna kunde genom att de fick både traditionell undervisning och arbeta i grupper fortsätta med sina filmproduktioner även på de ordinarie lektionerna. I planeringen fanns också en mer långsiktig tanke om att eleverna skulle kunna få fortsätta med de övriga teman som ingår i ”ANDT-pärmen” i årskurs åtta och nio. ANDT-projektet planerades innehållsmässigt så att arbetet skulle vara väl förankrat i kursplanerna för årskurs sju, vilket också gäller för ”ANDT-pärmen”. I dessa ingår en rad olika kunskapsmoment som kunde täckas in genom det valda temat och arbetssättet, t.ex. att eleverna ska:

- Använda kunskaper för att granska information, kommunicera och ta ställning angående frågor gällande tobak
- Formulera sig och kommunicera i tal och skrift

ANDT-projektet passar även in i förhållande till olika ämnens centrala innehåll. I NO anges t.ex. att eleverna ska tillägna sig kunskaper om:

- Hur den psykiska och fysiska hälsan påverkas av beroendeframkallande medel

I ämnets svenska ska eleverna bl.a. tillägna sig kunskaper om och kunna genomföra:

- Muntliga presentationer och muntligt berättande för olika mottagare, om ämnen hämtade från vardag och skola. Olika hjälpmedel, till exempel digitala verktyg, för att planera och genomföra muntliga presentationer
- Hur man sovrar i en stor informationsmängd och prövar källors tillförlitlighet med ett källkritiskt förhållningssätt
- Informationssökning på bibliotek och på Internet, i böcker och massmedier samt genom intervjuer

ANDT-projektet inleddes med att samtliga elever fick se filmen *Tobakens barn* som introduktion och en allmän orientering om temat.

De blev mycket tagna av filmen *Tobakens barn* och upprörda över hur tobaksreklam genomsyrar så mycket. (Lärare)

Eleverna delades därefter in i grupper om fyra elever med uppgiften att producera en film som skulle vara cirka fem minuter som sedan skulle utgöra deras redovisning av vad de hade lärt sig. Eleverna visade sina filmer även vid ett föräldramöte. Det finns planer på att eleverna vid

ett senare tillfälle skulle visa sina filmer även för yngre elever. Den bakomliggande tanken var att det på så sätt skulle kunna vara en inramning av att ”det hela var på riktigt”, men även vara värdefullt att få information från äldre elever.

I ”den vanliga” undervisningen togs tobaksfrågan upp från olika infallsvinklar i respektive ämne. Matematikundervisningen inriktades t.ex. mot tillämpningar som kunde kopplas till elevernas vardag och vad det har för konsekvenser att röka genom att eleverna med utgångspunkt i några grundfakta skulle räkna ut hur mycket tjära en rökare får i sig under en viss tidsperiod. På så sätt antogs att det skulle kunna påverka hur eleverna såg på hur rökning, men också påverka deras val vad gäller att använda tobak samt det framtida hälsotillståndet. I ett annat ämne togs utgångspunkten i tobakens roll i ett vidare samhällsperspektiv, hur den odlas, vilka konsekvenser det har för miljön och för de som arbetar på dessa odlingar, hur tobak distribueras, vilka regler som gäller för att sälja tobak o.s.v. Lärarna upplevde resultatet av ANDT-undervisningen i flera avseenden som lyckosamt. En lärare uttryckte det som att ”nästan alla har lagt manken till”.

De flesta elever hade en hög motivation, de tyckte det var spännande att arbeta i grupp med helt nya klasskamrater, i grupparbeten kan det alltid uppstå spänningar och ojämn arbetsinsats men det i sig är också en viktig läroprocess. Att kunna just retirera, dra upp nya riktlinjer och att lyssna på varandra. (Lärare)

Framför allt tycks inslaget med att eleverna fick producera en egen film ha.

Det som blev en positiv följd var arbetssättet med grupparbete och film via Ipad var lyckat. Eleverna tyckte det var ett bra inlärningssätt. De vill gärna göra liknande arbeten igen. Och alltid vettigt att jobba ämnesintegrerat, vi ska ju faktiskt bedöma en hel del lika kunskapskrav. (Lärare)

Då eleverna i sitt arbete med att samla ”fakta” om tobak blev det samtidigt naturligt att fokusera källkritiska aspekter, vilket de även fick undervisning om.

Vi var noga med att gå igenom ett källkritiskt arbetssätt, hur man kan kolla en källa, verkar den trovärdig, och hur de slutligen kan visa och motivera sitt val av källor. (Lärare)

Det skedde bl.a. genom att eleverna fick i uppgift att utifrån ett källkritiskt perspektiv ge varandra kritik på innehållet i de filmer som de producerade. En uppgift som eleverna, enligt lärarna, tog på största allvar. Uppgiften att spela in en film innebar att eleverna också i någon mening måste förstå sina repliker när de redovisade resultatet. De måste därför bearbeta den information de hämtat. Lärarna pekade på att arbeta projekt- och temainriktat ger en del elever möjligheter som de inte får i andra arbetsformer, samtidigt som det kan missgynna andra elever.

Ett problem som regelmässigt tycks uppstå i den här typen av verksamhet är att kunna frigöra tillräckligt med tid för att lärarna ska kunna planera och följa upp verksamheten.

Tiden var ett stort problem, svårt att hinna samplanera, de som lade ner mest tid i projektet (sv, so och no) hade bra diskussioner och förplanering om vad som skulle ingå i resp. ämne och diskussioner kring bedömning. (Lärare)

Arbetslaget var ganska nysammansatt, men genom projektarbetet gavs lärarna samtidigt en möjlighet att "arbeta sig samman" i och med att de hade ett gemensamt ansvar för elevernas projektarbete.

Elevernas bild

Eleverna fick efter det att projektet var avslutat ge sin bild av hur undervisningen hade genomförts och vad det hade resulterat i. Resultatet visar att det generellt går att säga att det, som framgår av resultatredovisningen nedan, fanns en relativt stor spridning i uppfattningar hos eleverna, inte minst mellan flickor och pojkar.

Grundläggande för hur undervisningen kommer att lyckas att eleverna känner till vad det är de ska lära sig. När det gäller i vad mån eleverna uppfattade att de fick information om detta redovisas detta i tabell 1 nedan.

Tabell 1. Andel pojkar (P), flickor (F) och totalt som instämmer att de fick **information om vad de skulle lära sig** i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
0	0	0	50 (10)	41 (12)	45 (22)	50 (10)	59 (17)	55 (27)	0	0	0

Resultatet visat att drygt hälften (55 %) av samtliga elever svarade att de helt och hållet uppfattade att de fick information om vad det var de skulle lära sig. Det var fler flickor (59 %) än pojkar (50 %) som avgav detta svar. Samtidigt var det många elever (45 %) som svarade att de bara delvis hade fått information om vad de skulle lära sig.

Det är förstås inte bara en fråga om vad eleverna förväntades lära sig utan också om att de upplever att de är insatta i hur arbetet är tänkt att genomföras. Nedan (se tabell 2) redovisas hur eleverna svarade angående detta.

Tabell 2. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de fick information om **hur arbetet skulle gå till** i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
5 (1)	0	2 (1)	50 (10)	28 (8)	37 (18)	45 (9)	72 (21)	61 (30)	0	0	0

Resultatet visar att mer än hälften (60 %) svarade att de helt och hållet hade fått information av hur arbetet skulle gå till. Här var det än större skillnader mellan hur flickorna och pojkarna svarade. Nästan tre fjärdedelar av flickor ansåg att de fått tillräckligt med information om den arbetsform som skulle användas, medan färre än hälften av pojkarna (45 %) gav motsvarande svar. En pojke svarade att han inte alls hade fått någon information om hur arbetet skulle bedrivas.

Även om eleverna vet både vad det är de förväntas lära sig och arbetsformerna för detta så är det ändå viktigt att få lärarstöd under arbetets gång (se tabell 3 nedan).

Tabell 3. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de fick **hjälp av sina lärare** under arbetets gång i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
5	10	8	65	48	55	30	41	37	0	0	0
(1)	(3)	(4)	(13)	(14)	(27)	(6)	(12)	(18)			

Av tabell 3 kan vi se är här finns en stor spridning i elevernas svar. Drygt hälften (55 %) av eleverna uppgav att de bara delvis hade fått hjälp av lärare när de genomförde sitt arbete och ungefär en av tio ansåg sig inte ha fått någon hjälp alls från en lärare.

I projektarbete som innehåller grupparbete är det viktigt att grupparbetet fungerar väl om resultatet av elevernas arbete ska bli gott. I tabell 4 nedan redovisas hur eleverna uppgav att de upplevde att arbeta i grupp hade fungerat.

Tabell 4. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att **arbete i grupp** fungerade i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
15	21	18	80	31	51	5	45	29		3	2
(3)	(6)	(9)	(16)	(8)	(25)	(1)	(13)	(14)		(1)	(1)

Hur eleverna upplevde att arbete i grupp innehåller stora variationer mellan olika elever. Sammanlagt är det bara ungefär var tredje elev som upplevde att arbeta i grupp fungerade väl. Här fanns en stor skillnad mellan flickor och pojkar, nästan hälften av flickorna (45 %) medan bara ett fåtal pojkar (5 %) var nöjda med på vilket sätt arbetet i grupp hade fungerat. Andelen som svarade att arbetet i grupp inte alls fungerade var cirka 20 procent. Här var andelen missnöjda högre hos flickorna (21 %) än hos pojkarna (15 %). En pojke skrev: ”Gruppartetet gick inge bra”. Medan en flicka istället ger en mer positiv bild av hur det gick till i den grupp hon arbetade i.

Det var ganska svårt att komma på nya idéer, men när alla i gruppen hjälpts åt och gjorde sitt bästa så vart det mycket enklare. (Flicka)

Om vi ser till en av de förmågor som undervisningen skulle utveckla nämligen att söka information på internet så framgår detta i tabell 5 (nedan) hur eleverna svarade.

Tabell 5. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de nu är bättre på att **söka information**, t.ex. på internet i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
10	7	8	55	48	51	35	45	41	0	0	0
(2)	(2)	(4)	(11)	(14)	(25)	(7)	(13)	(20)			

Andelen elever som ansåg att de hade blivit bättre på att söka information på internet var cirka 40 procent, medan cirka hälften svarade att de delvis blivit bättre och cirka 10 procent angav att de inte alls hade blivit bättre. Även här var det flickorna (45 %) som i högra grad än pojkarna (35 %) som ansåg att de hade förbättrat sin förmåga.

Nära kopplat till informationsökning på internet är förmågan att kritiskt granska den information man fått fatt i och källorna bakom denna. Hur elevernas svar fördelar sig framgår av tabell 6.

Tabell 6. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de nu är bättre på att **kritiskt granska information och källor**, t.ex. på internet i procent (absoluta tal inom parantes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
5	7	6	55	48	65	15	38	29	0	0	0
(1)	(2)	(3)	(16)	(14)	(32)	(3)	(11)	(14)			

Även i detta avseende är det flickorna (38 %) som svarade att de hade blivit bättre, medan bara 15 procent av pojkarna som gav motsvarande svar.

En annan aspekt rör vad eleverna svarade på om de nu ansåg sig bättre kunskaper om det tema som undervisningen fokuserade. Elevernas svar anges i tabell 7 nedan.

Tabell 7. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de nu är **bättre insatt i frågor om tobak** i procent (absoluta tal inom parentes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
0	3 (1)	2 (1)	65 (13)	34 (10)	47 (23)	29 (14)	62 (18)	51 (25)	0	0	0

Ungefär hälften av eleverna instämmer i påståendet att de efter ANDT-projektet är bättre insatta i frågor som rör tobak, men även i detta fall med stora skillnader mellan flickorna (62 %) som i betydligt högre grad än pojkarna (29 %) som svarar detta.

Avslutningsvis återstår frågan hur eleverna hade upplevt att arbeta teaminriktat. Hur eleverna svarade på detta redovisas i tabell 8 nedan.

Tabell 8. Andel pojkar, flickor och totalt som instämmer att de tycker att det var intressant att **arbeta temainriktat** i procent (absoluta tal inom parentes).

Inte alls (1-3)			Delvis (4-7)			Helt och hållet (8-10)			Ej svar		
P	F	T	P	F	T	P	F	T	P	F	T
10 (2)	7 (2)	8 (4)	60 (12)	34 (10)	45 (22)	25 (5)	59 (17)	45 (22)	5 (19)	0	3 (1)

Det är stor spridning mellan olika elever, från de som inte alls uppskattade detta arbetssätt till de som helt och hållet svarade att det var intressant att arbeta på detta sätt. Det var framför allt flickorna (59 %) som uppskattade detta sätt att arbeta, med motsvarande svar gavs att knappt var fjärde pojke (25 %). En flicka svarade: ”Det var ett väldigt roligt att jobba så.” Svaret från en annan flicka ger hennes bild av hur hon hade upplevt ANDT-projektet.

Jag tycket att det var jätte roligt! Det var bra att vi fick reda på mer om tobak och att nu (åtminstone jag) vet hur farligt och dödligt det är. Jag är nöjd med hela arbetet och att jag fick veta mer om detta. (Flicka)

Ytterligare en bild: från en elev

Det var roligt, dock var vi bara två som jobbade och jag var borta halva veckan, så den han bara bli 3 min. Jag tycker att det var bra och lärorikt. De man fick reda på och alla vidriga bilder man såg gjorde att man inte vill röka. (Flicka)

Några elever lyfter fram arbetet med att få göra en film som positivt:

- Det bästa var att man fick göra en film och använda iPads, sen var inte gruppindelningen den bästa.
- Bästa var att filma, diskutera och få använda fantasi. Sämst var att det var så kort.

Värt att notera att de ändå bara var något färre än 10 procent av eleverna som inte alls uppskattad att arbeta temainriktat.

Erfarenheter att ta med sig in i framtiden

Sammantaget kan sägas att projektet "ANDT på schemat" vid skola B redan fanns inplanerat var sannolikt en förutsättning för att det skulle vara möjligt att genomföra. Det visade sig även möjligt att använda den planering som finns i "ANDT-pärmen". På det sätt som man arbetade, projekt och temainriktat och med att kombinera lektioner och grupparbete där eleverna skulle producera en film och på så sätt redovisa sina kunskaper kan man säga att "ANDT-pärmen" visade sig både användbar. Filmandet verkar av flertalet elever ha uppskattats samtidigt som att det för att kunna presentera arbetet där eleverna framträdde och berättade om tobak så måste de även bearbeta den information som de hade samlat in. Det finns goda skäl att anta att i detta även ligger en pedagogisk vinst. Däremot visade det sig svårt att få arbetet i flera av grupperna att fungera. Det antyder att det skulle behövas en starkare intervention från lärarnas sida.

Diskussion och slutsatser

Den här utvärderingen har syftat till att ur ett pedagogiskt perspektiv beskriva och tolka på vilka sätt ett nyutvecklat och därefter vidareutvecklat kursmaterial om alkohol, narkotika, droger och tobak ("ANDT-pärmen") uppfattades fungera av de lärare och elever som medverkade i projektet. Med utgångspunkt i vad utvärderingsresultatet visar var ett ytterligare syfte att beskriva och diskutera pedagogiskt problematiska aspekter och därmed i förlängningen förhoppningsvis även bidra till uppslag för att utveckla skolans ANDT-undervisning i allmänhet.

Hur ett undervisningsmaterial fungerar i praktiken kan avse en mängd olika aspekter, allt från organisatoriska förutsättningar till vilka effekter det har på elevers kunskapsinhämtande. Även om det kanske inte är det första man kommer att tänka på i det sammanhanget så är det grundläggande att det finns organisatoriska förutsättningar som gör att den planerade undervisningen kan rymmas i skolans schema. Med tanke på att det bara var en av de fem ursprungliga skolorna i projektet som kom att genomföra projektet "ANDT-på schemat" pekar det på att det finns en del organisatoriska svårigheter att hantera. En slutsats av detta är att det krävs lång framförhållning i planeringen och att det är rektor som är ansvarig för att skapa nödvändiga förutsättningar för att undervisningen kan genomföras på avsett sätt, men även att det kan finnas behov av "eldsjälar", d.v.s. någon lärare eller några lärare som driver denna fråga bland kollegorna och på så sätt skapar ett intresse. Det visade sig tydligt i det här fallet att det fanns olika förutsättningar på de två skolorna som provade att använda "ANDT-pärmen". På skola A var det inte möjligt att genomföra undervisningen på det sätt som anges i undervisningsmaterialet, framför allt av schematekniska skäl. På skola B hade de grundläggande förutsättningarna skapats av skolans rektor, men även här fanns det en del problem med att lärarna inte disponerade den tid som de hade behövt för att planera och följa upp undervisningen på ett mer djupgående sätt. Detta ska ses mot bakgrund av att lärare spelar en viktig roll, t.ex. genom att ställa frågor som får eleverna att tänka på andra och alternativa sätt att ta till sig och förstå vad det är de ska lära sig, men även för att förebygga att misstag och missförstånd uppstår när elever arbetar på egen hand (Åberg, 2015). En annan slutsats är att det måste finnas tid avsatt för lärare att planera hur undervisningen ska genomföras givet de praktiska förutsättningar som råder i relation till vad undervisningsmaterialet kräver. Å andra sidan är det kanske inte alltid heller realistiskt att kunde göra det på det sätt som skulle vara önskvärt genom alla olika aktiviteter som konkurrerar med varandra om utrymme i skolans vardag. Detta kan ses som ett generellt problem som skolor i gemen har att hantera.

I de två skolor som provade "ANDT-pärmen" verkar det som att lärarna uppfattade innehållet som användbart, vare sig att undervisningen skedde i projektform eller genomfördes som en temadag. Bland de fördelar som nämndes av de lärare som genomförde temadagen var att det fanns fakta, referenser och litteraturtips samlat på ett sådant sätt som att det underlättade planeringen. Det gör att det samtidigt finns ett stort utrymme för de involverade lärarna att skapa sin egen undervisning utifrån de lokala förutsättningar som råder. En annan fördel som framhölls av dessa lärare var att i förlängningen så kan "ANDT-pärmen" öppna upp för ett mer långsiktigt temainriktat arbete, d.v.s. just på det som anges i "ANDT-pärmen". I skola B

där undervisningen genomfördes i projektform utifrån ”ANDT-pärmen” beskrev lärarna detta som ett väl funderande sätt att arbeta. De nämnde samtidigt brist på tid för att hinna samplanera, men att det samtidigt trots detta gav en möjlighet för pedagogiska samtal. Det finns skäl att anta att detta även kan gynna det framtida pedagogiska utvecklingsarbetet på skolan. Inte minst framhöll lärarna den fördel som det innebär att använda filmproduktion som en del av undervisningsprocessen där eleven får ta eget ansvar för sitt lärande. En sådan undervisning innebär dels att eleven måste inhämta information och sedan bearbeta och omforma denna till något som de själva förstår och dels redovisa på det sätt som de själva bestämmer över innehållsligt. ANDT-temat framstår också som väl lämpat för att få öva elevernas källkritiska förmåga. I en digitaliserad värld där eleverna lätt kan hämta information behöver de inte bara lära sig att söka information, de behöver också på olika sätt värdera denna. När elever bearbetar det material de har samlat in och presenterar en film om vad de har gjort så kan detta även ses som en viktig del av elevers lärande. Elevernas filmer synliggör vad de har lärt sig. Här verkar det som att det kan finnas ett relativt oprövat och alternativt arbetssätt i relation till traditionella undervisningsformer, men med en utforskad potential. De pedagogiska fördelarna verkar kunna vara att eleverna förutom att samla information om ett specifikt fenomen också måste bearbeta och information och presentera denna på ett sätt som de själva förstår som en del av en läroprocess. Det är förstås ändå vanskligt att med utgångspunkt från vad som skett i detta projekt ändå veta något mer ingående vad som sker i dessa processer med elevers lärande. Det kan uppfattas som att det finns en potential för att vidareutveckla detta arbetssätt. Vad som samtidigt framstår som ett mer omfattande organisatoriskt problem är om ett sådant arbetssätt är möjligt att implementera på bred front i en skolvardag som fortfarande i hög grad styrs av traditionella undervisningsformer och schemalägningsstrukturer.

Eleverna på skola A var genomgående nöjda med hur temadagen genomfördes. De menade att de hade fått information och kunskap om alkohol och dess risker. Hos eleverna på skola B var det flesta nöjda, men det fanns relativt stora skillnader i deras upplevelse av hur undervisningen hade genomförts och vad de hade lärt sig. Inte minst fanns det stora skillnader mellan flickor och pojkar, där flickorna genomgående gav mer positiva svar. Det skillnader som fanns mellan elevernas uppfattningar i skola A och B kan troligen förstås som en avspeglning dels hur undervisningen genomfördes och dels på vilket sätt eleverna hade möjlighet att uttrycka sina åsikter. Det är sannolikt att de elever som deltog i en längre och mer krävande undervisningsinsats också ger en mer mångtydig bild än de som bara deltar i en mer avgränsad utbildningsinsats. Det förefaller också sannolikt att den enkät som eleverna fick besvara i skola B med mer specificerade frågor ger en mer nyanserad bild än när eleverna själva med egna ord får skriva mer sina egna tankar om hur undervisningen genomfördes och vad de hade lärt sig. Det gör det också svårt att göra direkta jämförelser mellan de båda skolorna när undervisningen genomfördes på olika sätt. Det är också svårt att veta något om och på vilket sätt hur utbildningen påverkat elevernas värderingar och attityder till alkohol i skola A och tobak i skola B och än svårare att veta något om vad de kommer att betyda för hur det kommer att förhålla sig till bruk av alkohol och tobak i framtiden.

En av de slutsatser som kan dras i det här fallet är att undervisning om alkohol, narkotika, droger och tobak med fördel kan genomföras i projektform. Ett sådant arbetssätt kan involvera både lärare och elever, vilket även kan ses som att det har potential för att skapa bättre relationer mellan elever och lärare och på så sätt även skapa ett bättre arbetsklimat i skolan. En annan slutsats från detta projekt "ANDT på schemat" är att lärare behöver träffas och diskutera hur undervisningen ska planeras genomföras och diskuteras, vilket samtidigt skapar ett kollegialt lärande där pedagogiska och didaktiska frågeställningar hamnar i fokus på ett sätt som inte alltid är fallet annars. Det gör att arbetslag kan "svetsas samman". Här finns samtidigt ett annat och svårhanterat problem, nämligen att det inte bara är en fråga in att skapa tid för att kunna genomföra undervisningen, utan det handlar minst lika mycket om att skapa tid för lärare att kunna följa upp undervisningen, både hur den genomförs och vad den resulterar i samt även vidareutveckla undervisningsformerna, framför allt verkar det i många fall vara svårt att få arbetet i grupp att fungera (Granström; se även Lundgren & von Schantz Lundgren, 2014).

Referenser

- Börjesson, M & Palmblad, E. (2013) Styrning och ideologiska dilemma i Skolverkets skolutveckling. Exemplet ANDT. *Sociologisk forskning*, nr 2, 2013, s 93-115.
- Cohen, L. Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Dewey, J. (1999). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Daidalos.
- Diaz, P. (2012) *Webben i undervisningen. Digitala verktyg och sociala medier för lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, P(2014). Introduktion till filmpedagogik, s. 15-24. I Janson, Malena (red.) *Introduktion till filmpedagogik - vita duken som svarta tavlan*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Forsling, K (2011). Digital kompetens i förskolan. *KAPET* Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift, årgång 7, nr 1, s.76-95.
- Granström, K. (2003). Förändring av roller och arbetsrelationer, i Berg, G., Scherp, H-Å. (red.) *Skolutvecklingens många ansikten*. Forskning i fokus, nr. 15. Myndigheten för Skolutveckling. Stockholm: Liber Distribution.
- Gärdenfors, P. (2010) *Lusten att förstå. Om lärande på människans villkor*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Imsen, G. (2000) *Lärarens värld. Introduktion till allmän didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, M & von Schantz Lundgren, I. (2014) *Pilotprojektet ANDT på schemat – En satsning för ökad kunskap och minskad ANDT-användning i Dalarna*. Falun: Högskolan Dalarna. Kultur och lärande Arbetsrapport nr 2014:03
- Merriam, S. B. (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Skolverket. (2000) *Lifelong Learning and Lifewide Learning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2103). *Undervisning om alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT) – en praktisknära litteraturgenomgång*. Stockholm: Skolverket.
- Stensmo, C. (1994) *Pedagogisk filosofi*. Lund: Studentlitteratur.
- Strandberg, L. (2006) *Vygotskij i praktiken - bland plugghästar och fusklappar*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Säljö, R. (2005) *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Yin, R. K. (2003) *Case study research: design and methods*, (3 ed.) Thousand Oaks : SAGE.
- Åberg, M. (2015). *Doing Project Work. - The Interactional Organization of Tasks, Resources, and Instructions*. Göteborg: Göteborgs universitet. (Doktorsavhandling)

Internetreferenser

- Folkhälsomyndigheten <http://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2016/januari/beslut-om-medel-till-andt-forebyggande-arbete-2016/> (hämtad 2016-01-28)
- Officiell EU-webbplats: Nyckelkompetenser.
http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_s v.htm, hämtad 2014-05-28.
- Skolverket (2014). Kolla källan! Källkritik på internet. En lathund.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=1964> (hämtad 2014-02-20)

Lunds universitet (2014) <http://www3.uu.se/teologkurs/internet1.html> (hämtad 2014-02-21)

2015-11-15

Utvärdering av ANDT-projektet Orsaskolan ht15

Tema: Tobak

Besvara följande påståenden. Ange det alternativ som bäst svarar mot vad Du tycker (ringa in **ett svar** för varje påstående). Ditt svar är anonymt.

Jag är:

Tjej Kille

1. Jag fick information om vad jag skulle lära mig:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

2. Jag fick information om hur arbetet skulle gå till

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

3. Jag fick hjälp av våra lärare under arbetets gång:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

4. Arbetet i gruppen fungerade:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

5. Jag är nu bättre på att söka information, t.ex. på internet

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

6. Jag är nu bättre på att kritiskt granska information och källor, t.ex. på internet

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Inte alls								Helt och hållet	

7. Jag upplever att jag nu är bättre insatt i frågor om tobak:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Inte alls Helt och hållet

8. Jag tycker att det var intressant att arbeta ”temainriktat”:

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Inte alls Helt och hållet

9. Är det något som du skulle vilja kommentera (t.ex. vad var bäst respektive sämst) om detta sätt att arbeta för att kunna lära sig nya saker?